

YOSHLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH: DAVLAT SIYOSATI VA IMKONIYATLAR

ilmiy-amaliy konferensiya
TO'PLAMI

2024-yil 22-iyul

SAVDODA IQTISODIY KO'RSATKICHLARNI TUSHUNISH

Mualliflar: Mahmudova E'zoza Rustam qizi ¹

Affilyatsiya: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ¹, KB-61 guruh talabasi ¹

E-mail: ezozarustamovna7@gmail.com ¹

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5793-4142> ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26114611.v3>

ANOTATSIYA

Mazkur maqolada savdoda qo'llaniladigan iqtisodiy ko'rsatkichlarning mohiyati, turlari va ulardan foydalanishning afzalligi hamda kamchiliklari o'rganilgan. O'rganilgan ma'lumotlar asosida xulosa shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy bozor, qimmatli qog'ozlar bozori, savdo, iqtisodiy ko'rsatkichlar, yetakchi ko'rsatkichlar

KIRISH

Iqtisodiy ko'rsatkichlar ma'lum bir mamlakat yoki mintaqaning turli iqtisodiy faoliyatini ifodalaydi. Ular korxonaning joriy faoliyati, shuningdek, butun iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

ASOSIY QISM

Fikrimizcha, birinchi navbatda ko'rsatkichlar biznes sikliga ko'ra qanday tasniflanishini ko'rib chiqishimiz katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, biznes sikli zamonaviy iqtisodiyotda juda muhim tushuncha hisoblanadi. Chunki, uning har bir siklda iqtisodiy tebranishlar ko'tarilishi yoki tushishi kuzatiladi. Masalan, ketma-ket ikki chorakda yalpi ichki mahsulotning salbiy o'sishiga olib keladigan iqtisodiy faoliyatning qisqarishi retsessiya deb hisoblanadi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar odatda bir necha jihatlariga ko'ra tasniflanadi. Iqtisodiy ko'rsatkichlarning asosiy turlari bo'lib, yetakchi, mos keladigan va orqada qoladigan ko'rsatkichlar hisoblanadi. (1-rasm)

1-rasm. Iqtisodiy ko'rsatkichlarning asosiy turlari ¹

¹ Rasm mavzu yuzasidan o'rganilgan ma'lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

Iqtisodiy faoliyatning kelajakdagi o'zgarishlarini bashorat qiluvchi iqtisodiy ko'rsatkichlar yetakchi ko'rsatkichlar deb ataladi. Yetakchi ko'rsatkichlar odatda iqtisodiyotdan oldin o'zgarib turadigan ko'rsatkichlardir. Ya'ni, ular iqtisodiyotda vujudga keladigan kelajakdagi o'zgarishlar, masalan, biznes sikli fazasining o'zgarishi haqida signal bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiy faoliyatni bashorat qilish uchun foydalaniladi. Iqtisodiyot retsessiyadan chiqayotgan yoki inqiroz bosqichiga yaqinlashayotganda bu ayniqsa muhimdir.

Investorlar ko'proq yetakchi ko'rsatkichlardan foydalanishadi. Chunki, yetakchi ko'rsatkichlar keng iqtisodiy ma'lumotlar asosida tayyorlanadi. Savdoda investorlar uchun kelajakdagi foiz stavkalari, aktsiya yoki obligatsiyalar dividendini, ularning samaradorligini qanday belgilanishi mumkinligini bashorat qilish imkoniyatini yaratadi.

Iqtisodiy faoliyatning o'zgarishi bilan bir vaqtda o'zgarib turadigan ko'rsatkichlar mos keladigan ko'rsatkichlar (ba'zi hollarda tasodifiy ko'rsatkichlar deb ham yuritiladi) hisoblanadi. Bir-biriga mos keladigan ko'rsatkichlar iqtisodiyotning hozirgi holatini ko'rsatadi va iqtisodiy tendentsiyalar (YaIM, bandlik darajasi va boshqalar) bilan bir vaqtda o'zgaradi.

YaIM, bandlik darajasi va chakana savdo kabi tarmoq va soha ma'lumotlarini o'z ichiga olgan mos keladigan ko'rsatkichlar, muayyan iqtisodiy faoliyatlar sodir bo'lganda kuzatiladi. Ushbu ko'rsatkichlar sinfi ma'lum bir hudud yoki mintaqaning faolligini ko'rsatadi. Ko'pgina siyosatchilar va iqtisodchilar ushbu real vaqt rejimidagi ma'lumotlarni kuzatib borishadi va bu ularga ongli qarorlar qabul qilish uchun kechiktirmasdan real ma'lumotlardan foydalanish imkonini yaratadi.

Savdoda mos keladigan ko'rsatkichlar investorlar uchun kamroq foydali hisoblanadi, chunki bu ko'rsatkich investorlarga faqatgina hozirgi paytdagi vaziyat haqida ma'lumot beradi. Shuning uchun mazkur ko'rsatkichlar joriy iqtisodiy sharoitlar (ya'ni, yalpi ichki mahsulotning pasayishi) kelajakdagi davrlarga qanday ta'sir qilishini to'g'ri talqin qila oladiganlar uchungina foydali hisoblanadi.

Iqtisodiy faoliyatda o'zgarishlar sodir bo'lganligini tasdiqlovchi ko'rsatkichlar esa, orqada qolgan ko'rsatkichlardir. Kechiktirilgan yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar o'zida oldin sodir bo'lib o'tgan iqtisodiy o'zgarishlarni aks ettiradi. Ular narxlarning o'tmishdagi o'zgarishiga asoslanadi va ma'lum bir bozor, iqtisodiyot yoki aktivning tarixiy ko'rsatkichlari haqida tushuncha beradi. Ushbu ko'rsatkichlar avval ishlab chiqilgan bashoratlarning ishonchligini tasdiqlash uchun ishlatilishi mumkin. Kechiktirilgan yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar jumlasiga, mahsulot hamda xizmatlarning sotilish hajmi, inflyatsiya indeksi va boshqalar to'g'risidagi ma'lumotlarni kiritishimiz mumkin.

Garchi tasdiqlovchi yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar hali ham ko'plab hukumatlar va muassasalar tomonidan qo'llanilsa-da, ular hozirgi kunda savdoda investorlarga iqtisodga oid noto'g'ri taxminlarni berishi tufayli noto'g'ri qarorlar qabul qilish xavfini tug'diradi. Hukumatlar tomonidan e'lon qilingan iqtisodiy ko'rsatkichlar ko'pincha qat'iy belgilangan barqaror o'lchov shakliga ega bo'lib, ko'pincha bepul va ochiq tarzda e'lon qilinadi. Bu, investorlarga iqtisodiy ko'rsatkichlarning qanday hisoblanganligini va shaffofligini ta'minlab beradi.

N ^o	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ijobiy tomonlari	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning salbiy tomonlari
1	Mavjud ma'lumotlarga asoslanib, kelajakdagi moliyaviy xolatni aniq bashorat qilishi mumkin	Kutilmagan o'zgarishlar to'g'risida ma'lumot bo'lmaganligi uchun kelajakni aniq bashorat qila olmasligi mumkin.
2	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ko'pincha ommaviy axborotlarda e'lon qilinishi	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ko'pgina taxminlarga tayanishi, natijani o'zgartirishi mumkin
3	Xuddi shu jarayonni qayta-qayta hisoblash mumkin (Iqtisodiy ko'rsatkichlar hukumatlar tomonidan chiqarilganda)	Iqtisodiy ko'rsatkichlar ma'lumotlarini talqin qilishdagi chalkashliklash natijaga salbiy ta'sir qilishi mumkin
4	Ruxsat etilgan, bashorat qilinadigan format(shakl)da chiqarilishi mumkin	Natijalarni talqin qilish va tushunishda tajribanin yetishmasligi

Har qanday iqtisodiy kategoriyaning o'ziga xos xususitlari sifatida odatda uning salbiy va ijobiy jixatlar solishtiriladi. (1-jadval). Iqtisodiy ko'rsatkichlarning salbiy tomonlari sifatida, hech bo'lmaganda yetakchi yoki mos keluvchan ko'rsatkichlarning ma'lum darajadagi bashoratga tayanishi hisoblanadi. Yetakchi ko'rsatkichlar kelajakka bashoratlar bo'lsa-da, hatto mos keluvchan ko'rsatkichlar ham bir oz taxminlarga tayanishi mumkin. Shu sababli, iqtisodiy ko'rsatkichlar har doim ham kelajakni to'g'ri bashorat qila olmaydi va tavsiya etilgan chora-tadbirlar kutilgandek natija bo'lmasligi mumkin.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar juda murakkab bo'lishi va uni talqin qilishda xatolik, va chalkashliklarni keltirib chiqishi mumkin. Masalan, ishsizlikni o'z ichiga olgan barcha o'zgaruvchilarni ko'rib chiqsak, makroiqtisodiy sharoitdan tortib dehqonchilik ishlariga ta'sir qiluvchi ob-havo sharoitlarigacha, nima sodir bo'lishini aniq bashorat qilishni qiyinlashtiradigan ma'lum bir ko'rsatkichni boshqaradigan juda ko'p omillar inobatga olinishi kerak.

Shuningdek, iqtisodiy ko'rsatkichlarni sharhlashning biroz ochiqligi, Inflyatsiya 4,6% dan 4,5% gacha tushgan misolni ko'rib chiqsak, bu yaxshi o'zgarish deb hisoblanadimi yoki pasayish kattaroq bo'lishi kerakmi? Iqtisodiyot va siyosatchilar ko'pincha iqtisodiy omillarga mos yondashuv haqida bahslashadilar. Ma'lumotlar aniq bo'lishi mumkin bo'lsa-da, uni sharhlash usuli ushbu ko'rsatkichlarni baholashning turli usullariga olib kelishi mumkin.

Mazkur holatlarni moliyaviy bozorlar misolida ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

Moliyaviy bozor (Qimmatli qog'ozlar bozori), umuman olganda, har qanday mamlakat iqtisodiyoti kabi, statik emas. U ham o'sish va pasayish davrlarini boshidan kechiradi, ular birgalikda iqtisodiy sikllarni tashkil etadi. Bunday tebranishlar turli moliyaviy vositalarning global tendentsiyalariga ta'sir qiladi. Biroq, o'sish yoki pasayish davrlarining davomiyligi turlichadir. Shuning uchun siklning hozirgi bosqichini yoki undagi o'zgarishlarni paydo bo'lgan tendentsiyasini aniqlash uchun turli xil iqtisodiy ko'rsatkichlardan oqilona foydalana olish kerak.

² 1-jadval mavzu yuzasidan o'rganilgan ma'lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

Afsuski, savdoda treyderlar uchun iqtisodiy faoliyatning kelajakdagi butun darajasini muvaffaqiyatli bashorat qila oladigan, jumladan, valyuta kurslarining o'zgarishini bevosita ko'rsatadigan yagona yetakchi iqtisodiy ko'rsatkichlar to'plami mavjud emas.

Xalqaro amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan yetakchi iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri bu - (PMI-«Purchasing Managers Index»), ya'ni «Ishbilarmonlik faolligi indeksi»dir. U mamlakat iqtisodiyotini baholash va bashorat qilishda keng qo'llaniladigan muxim yetakchi iqtisodiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ishbilarmonlik faolligi indeksi ikkita asosiy tarmoq - ishlab chiqarish va xizmatlar soxasi uchun teng ahamiyatga ega hisoblanadi.

Odatda, PMI indeksi yangiliklari yalpi ichki mahsulot, sanoat ishlab chiqarishi, bandlik va boshqalar kabi boshqa indekslardan oldin nashr etiladi. Indeks tahlilidan foydalanib iqtisodiyotdagi rivojlanish yoki pasayish tendentsiyalarning rivojlanish holatini bashorat qilish mumkin.

Barcha davlatlar qatori O'zbekistonda ham Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan mamlaktimizning ish bilarmonlik faolligi indeksi doimiy taxlil qilib boriladi va natijalari e'lon qilinadi. (2-rasm)

O'zbekiston Respublikasi statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yil yanvar-sentyabr oylarida O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti (YAIM) 5,8 foizga o'sgan, bu o'tgan yilning shu davridagi o'sish sur'atlaridan (6,2%) bir oz kamroqni tashkil etdi.³

O'zbekistonda Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi 2023-yilning 9 oyi yakunlari bo'yicha iqtisodiyotni rivojlanish vektori doirasida rejalashtirilgan ijobiy o'sish tendentsiyasini davom ettirganligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, investitsion faollikning o'sishi ichki va tashqi muammolarni yengishga yordam beradi. Bundan tashqari inflyatsiyaning pasayishi tendentsiyasi davom etmoqda, bu esa iqtisodiy muhitni barqarorlashtirishga olib keladi deb hisoblanadi.

2-rasm. O'zbekistonning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari haqida ma'lumot ⁴

³ <https://review.uz/oz/post/infografika-razvitie-ekonomiki-uzbekistana-v-yanvare-sentyabre-2023-g>

⁴ <https://review.uz/oz/post/infografika-razvitie-ekonomiki-uzbekistana-v-yanvare-sentyabre-2023-g>

Shuningdek, qo'shimcha xatarlar milliy valyuta kursining o'zgaruvchanligi va byudjet taqchilligining oshishi natijasida yuzaga keladi deb bashorat qilinib, O'zbekistonning asosiy savdo sheriklari bo'lgan mamlakatlarda qulay iqtisodiy muhit shakllanganligini ifodalaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, investorlar tomonidan savdodagi iqtisodiy ko'rsatkichlardan kelajakdagi moliyaviy xolatni bashorat qilish uchun ma'lumotlar bazasi sifatida foydalaniladi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar to'g'ri tahlil qilinganda, investorlar muvaffaqiyatli savdo qilish yoki kelajakdagi bozor sharoitlarini to'g'ri baholash uchun imkoniyatlarini rejalatirish mumkin bo'ladi.

Fikrimizcha, savdoda iqtisodiy ko'rsatkichlar muxim ahamiyat kasb etadi, shu bilan birga, har bir investor o'zining yaxshi tushunadigan iqtisodiy ko'rsatkichidan foydalanishi kerak. Chunki, iqtisodiy ko'rsatkichlarni toifalarga yoki guruhlarga bo'lish, investorlarga oy va yilning ma'lum vaqtlarida ma'lum ma'lumotlar asosida mablag'larini aktsiya va obligatsiyalarga joylashtirishni rejalashtirish imkonini beruvchi maxsus strategiyani ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida" gi (yangi tahriri) Qonuni. O'RQ-387-son 2015 yil 3 iyun. «Xalq so'zi» gazetasi 2015 yil 4 iyundagi 111 (6294)-soni.
2. Ричард Ямароне. Основные экономические индикаторы. Учебное пособие. <https://xn--2-9sb0d.xn--plai/osnovnye-ekonomicheskie-indikatoriy-uchebnoe-posobie-2452425/read/part-3>
3. Экономические индикаторы, которые должны учитывать трейдеры. <https://traderblog.net/jekonomicheskie-indikatoriy/>
4. <https://fin-plan.org/blog/investitsii/indeksy-delovoy-aktivnosti-pmi/>